

□ En utskrift från Dagens Nyheters nätupplaga, DN.se, 2014-02-27 18:30:03
 Artikelns ursprungsadress: <http://www.dn.se/kultur-noje/kenyashortsen-var-som-en-forsvunnen-nyckel-till-minnet/>

Kenyashortsen var som en försvunnen nyckel till minnet

Publicerad 2013-12-29 10:53

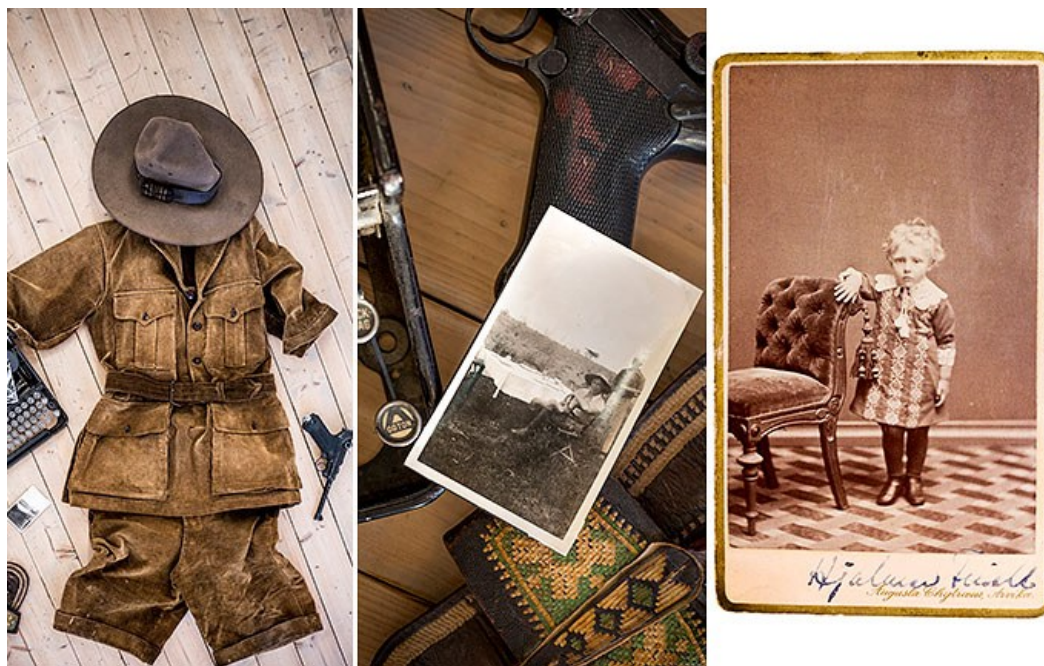

Foto: Lars Lindqvist "I samband med att vi tvingades flytta mammas kvarlåtenskap från en källare till en annan öppnade vi en koffert. Och där låg hans åtta Afrikaår! Den feta vida tropikhatten, benlindorna, jackan och den smutsigt ludna manchestern som aldrig tvättats."

I samband med Kenyas 50-årsfirande ombads DN-kritikern och författaren Ingela Lind att göra ett verk om sin pappa, Hjalmar Frisell. Hon hittade resterna av hans åtta Afrikaår i en gammal koffert – och minnena, frivilliga och ofrivilliga, började återvända.

I samband med Kenyas 50-årsfirande ombads DN-kritikern och författaren Ingela Lind att göra ett verk om sin pappa, Hjalmar Frisell. Hon hittade resterna av hans åtta Afrikaår i en gammal koffert – och minnena, frivilliga och ofrivilliga, började återvända.

Någon lust att se bakåt har jag aldrig haft. Men tiden tar revansch.

När de två ledarna för Godown art centre i Nairobi kom till Stockholm för att planera ett utbytesprojekt slingrade jag mig. De ville få mig att göra en installation om min pappa som stakade järnväg i Kenya på 20-talet.

"Det är ju vår historia! Och nu firar Kenya femtio år av självständighet", propsade de.

"Men det är så kolonialt", trevade jag. "En vit man, anställd av Uganda railways..."

"Det där koloniala måste du komma över någon gång", konstaterade de trott. Två högresta svarta kvinnor, som likt så många andra kenyaner vill stryka under och över. Och gå vidare.

Jag blev överrumplad och tänkte på pappas gamla Kenyashorts. De tycktes mig vara en försvunnen nyckel till minnet, som för mig – där förstår jag Proust – kräver retade känslor och smaklökar. Men i samband med att vi tvingades flytta mammas kvarlåtenskap från en källare till en annan öppnade vi en koffert. Och där låg hans åtta Afrikaår! Prydligt ihopvikta. Den feta vida tropikhatten, benlindorna, jackan och den smutsigt ludna manchestern som aldrig tvättats och som han bodde i även under min barndoms somrar.

Då började jag plöja igenom hans böcker och artiklar och förstod plötsligt att han jobbade på DN ett slag på 30-talet. Att han till och med hade ett rum där. Och nu föll minnena över mig:

*

I filmen "En kvinnas doft" bestämmer sig en blind, deklasserad och utfattig överste för att resa till New York och efter en överdådig helg begå självmord. Så känner han på en restaurang doften av en ung dam, orienterar sig snabbt om rummets proportioner och styr rakt mot henne för att bjuda upp till dans...

Det kunde ha varit pappa. Han var sextiofem år äldre än jag och älskade att dansa. Särskilt wienervals. Han visste att föra sig som en värmländsk kavaljer med ryggen likt en eldgaffel. Kvinnan, ung som gammal, ful som vacker, blev till Venus i hans armar. Alla de platser som pappas åldrande kropp bar på öppnade sig för den som han dansade med. Golvet blev Paris, Nairobi, ett hak i Sarajevo eller Kilimanjaro högplatå.

Hans hud var brunfläckig, öronen spetsiga och näsan som en vinkelhake över den knappa hakan. Tidigare rakade han sig med kniv. Jag minns löddret och eggens diagonal mot huden. Hör hur skåggstråna skärs, som höet för lien. Känner snittet och lättningen när det är över.

Han kunde brusa upp och spänna blicken i en. Då gulnade hans ögon som annars var ljusblå som ett barns. Men kring honom fanns ändå en ro. Hans stol var ett utsiktstorn i hörnummet. Där satt han i timmar och njöt av det han tyckte var vackert. Räknesticken låg i handen. Men han fick gärna störas. Jag kröp upp på läderkarmen, in i grottan av pomada, hud och pipa.

Jag skämdes över hans skryt. Men det var en drift hos honom. Han var kokett, hade inte utträttat det han borde och hade en del att dölja. Därför sög han på minsta njutning. Eller var det tvärtom? Var just livslögnet förutsättningen för hans levnadsförmåga?

Skrytet paradades med sentimentalitet. Mest grät han över hur duktig och söt mamma var. Hon som var hans unga hustru och som, likt kenyanska kvinnor, gjorde allt arbete sedan pappa satsat även hennes pengar på sina uppfinningar.

Han granskade människor. En kvinna fick gärna vara intelligent, självständig och "witty". Men bröstet skulle vara "just a handful" och fötterna små. Och man skulle

FAKTA:

Hjalmar Frisell

- Hjalmar Frisell föddes 1880 på Stömne bruk i Värmland.

- Utbildning till artilleriofficer, Uppsala. Chef för Svenska brigaden i Finland, våren 1918.

- Mätte skog och planerade järnväg i Kenya 1920–28.

- Hemkommen från Afrika skrev han bland annat två självbiografiska böcker om sina Afrikaår, däribland "Leva farligt i Afrika" (1939).

- Arbetade åt Bränslekommissionen under andra världskriget. Verksam som uppfinnare och författare fram till sin död 1967.

Ingela Lind

- Dotter till Hjalmar Frisell och DN-skrubent, deltar med ett verk om sin far i "Vem är staden? Möten med Nairobi och Stockholm" på Arkitektur- och designcentrum i Stockholm till och med 16/2.

- Ingela Lind utkommer med boken "Blod i salongerna. Om sex, primitivism och längtan efter det naturliga" på Atlantis i april 2014.

Klara alla sociala sammanhang.

Mot slutet av 60-talet blev våra diskussioner hätska. Men vi tog aldrig avstånd från varandra; kanske var det för många generationer mellan oss. Där fanns ett mörker som ingen ville beröra. Men rasist tror jag aldrig att pappa var. Det kom inte ens för mig då, när jag var som argast. Aktivist har vi förstätt – senare. Men de många år när han stakade järnväg i vildmarken, nyfikenheten och pragmatismen räddade honom nog från omgivningens fascism.

Hans snobbism liknade Karen Blixens. Den gick ut på att beundra naturfolk (särskilt massajer och samburur) och "fria" aristokrater, gilla arbetare och förakta medelklassen ("småborgarna"). Dygder som lagom, noggrannhet och försiktighet föreföll honom futtiga.

Också hans förhållande till pengar var lättvindigt. De rann ut lika snabbt som de rann in. Rikedom nedvärderade han som "nyrikt". Man skulle ha stil, vara excentrisk, kosmopolit och gärna halvgalen.

När jag var barn var han runt sjuttio år, vithårig med gula stråk men ännu spänstig. Lite krökt av det ständiga hotet om ekonomisk ruin. Men han var lika lycklig när han på 60-talet satt i köket på Regeringsgatan och åt sina egenhändigt kokta ägg som när han på 10-talet levde som en elegant i Paris och Monaco eller på 20-talet mätte upp urskog eller smög på flodhästar kring Nairobi. Han fylde vardagen med experiment, kokade äggen på nya sätt och ritade på nya uppfinningar.

Han var inte som andras pappor. Han var full av historier, tänkte alldeles eget, och hans jacquette och tropikutrustning var ju skurna hos de mest exklusiva Londonskräddare... Jag minns hans blankade naglar, tummen som trasats i en ormgorp, som det då sas, och huden som fränkats av Afrikas sol. Sju år i tält.

Handstilen var så vacker att jag häpnar.

När jag blev tonåring kom vi närmare varandra. Pappa skrev och ritade på nätterna. Svepte i sig kaffekopp efter kaffekopp. Hur sent det än var ropade han på mig redan vid ytterdörrens knapp. Han ville höra hur jag haft det. Och han ville ha beröm. Han behandlade mig som en vuxen, dryftade nya idéer men också sådant som hade gjort honom ledsen. Han trasslade in sig i de mest egendomliga sätt att marknadsföra sina uppfinningar.

Han litade på oss och lät mig vara. Moralisk var han inte – men inte heller omoralisk. Allt blev helt enkelt förtrollat när han steg över tröskeln.

Nu stirrar jag på bleknade sommarfoton från sena 40-talet. Ofta är de tagna på terrassen till vårt sommarhus, den med kaprifol och kvällsol. Där, i en gisten korgstol, sitter pappa, bolmar på sin pipa och är inne i sin egen tankevärld. Det luktar långsamt förfall, bränd hud och släpårter. Terrassen sjunker och stenväggen spricker. Pappa klättrar på stegar och har stora projekt på gång. Färg blandas till knutarna. Men underarbete är honom ovärdigt. Han målar bara över med den lenaste grå färg, utspädd med terpentin.

Kanske är det främst förmågan att kompensera bristerna med en parallellvärld som jag har lärt mig av honom.

Ingarö är hans domän, hans Kenya. På morgnarna fyller vi korgarna med filbunkar, kaffe och bröd och klättrar upp på berget. Där dukar vi till utflykt, liksom pappa och Bror Blixen gjorde för sina jaktällskap högst uppe på Ngong Hills utanför Nairobi.

Pappa har naken överkropp över sina långa stela Kenyashorts. Brösten är slappa; en gammal mans. Slidkniven har han till hands. Ingen kan tälja barkbåtar som han. De är kölade två- eller tremastare med hudlik yta. Och de kantrar inte. Trots stelopererad tumme och långa polerade naglar arbetar hans fingrar säkrare än någon annans.

Här är han kung, och vedboden är hans tron. Ett nybyggarskjul i Rift Valley. Det ligger i skogsbrynet bortom hallonlanden. Därifrån kommer himmelska ångor – cuprinol blandad med pustar från det angränsande torrasset. Här lagrar pappa virke, färg och fernissor. Lukterna är en tung, mörk underström, spetsad av syran från trätets färsk snittytor.

Jag sitter på tröskeln. Pappa tillverkar saker åt oss – slangbellor, pilbågar och möbler. Han bygger en fiol till vår kabaré, och ett år snickrar han en konstig lekstuga i grovmasonit som liknar ett safaritält.

Verktygen hänger i prydliga rader. Spikar, skruvar och krokarrangeras efter storlek i lådor och askar. Ingenting får skräpa på hyvelbänken. Denna ordning är vårt kapital. Verktygen vårdades på hans värmländska barndomshem Stömne och i Kenya. De utgör nycklar till illusionen. Utan dem står man sig slätt i vildmarken.

*

Optimisten. Vem är han? En lekande galning? Eller en som jagas av behovet att se döden i vitögat för att över huvud taget ha en känsla av liv?

I så fall är LEDAN en viktig motor för äventyraren.

Misslyckanden i finska inbördeskriget, social diskriminering... Vad fick pappa att släppa all trygghet för denna råa tillvaro i Afrika? Kanske såg han Afrika som framtiden. Ett anti-Europa. Läs Oswald Spenglers "Västerlandets undergång". Beundran inför "det primitiva" delade pappa och det tidiga 1900-talets Afrikaresenärer med dadaister och expressionister. Jag tror inte att han dyrkade "kraften". Men han föraktade Västerlandets penningbegär och förkonstling. I Kisumus urskogar levde han lika lycklig som Henry David Thoreau vid sitt Walden. Och han hade modernismens tilltro till den skapande människan.

Förmågan till livslögn växer ur fantasi, självförakt och sårad stolthet. Pappa hoppades på rehabilitering och ett nytt liv. Han var ju ändå 1900-talets hjälte. Uppfinnaren. Fixaren. Han skulle snickra ihop en ny exotisk karriär som jämvägsstakare. Och han ämnade bara stanna ett tag för att krypa undan. Men han blev kvar. I Kenya återfann han barndomens vilda värmländska skogar och det praktiska arbete som han så väl bemästrade, vännen Bror Blixen, jakten (han var en tävlingskytt i världsklass men jag vet inte hur bra jägare han var) och den afrikanska tidsuppfattningen som han också upptäckte inom sig själv.

Han var ingen dekadent Happy Valley-person. Snarare asketisk i förhållande till den skabrösa omgivningen. Beundrande inför "svartas" dygder som känslighet, skarpsynthet och visdom. Hela den vita europeiska rörelsen till Afrika var ju kolonial. Men det handlade inte bara om övertagande. Det fanns också en modernistisk tankemodell som gick ut på att den västerländska civilisationen var förstörd och att man hade något grundläggande att lära i kulturer utanför Europa.

Svärmeriet för det ursprungliga och försunkenheten i naturen (jugend och nationalromantiken) låg runt hömet kring förra sekelskiftet. Här kommer D H Lawrence in med sin antimaterialism och kärleksroman "Lady Chatterleys älskare". Och pappa såg nog the white hunter som ett ideal.

Gärna dandy ibland och gärna avbörd för nonchalansens skull. Men framför allt en vildmarksmänniska som bröt ny mark och höll sig till livets väsentligheter.

* **Marcel Proust skiljer mellan** frivilliga och ofrivilliga minnen. Det är de senare som kan blossa upp och tända andra. Skillnaden mellan frivilligt och ofrivilligt är som mellan att se och att lägga märke till. Jag plockar åter upp mina pappafetischer. Placerar om dem i nya vackra former. Så som jag en gång hoppades slå fram nya liv när jag möblerade om i barnkammarrens dockskåp. Och så som man fortfarande presenterar gamla mätinstrument, lejonklor, sylar och saltkar på det sagolikt orörda jämvägsmuseet i Nairobi.

Ingela Lind
ingela.lind@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.